

Mirosław Hoffmann

Zapomniane materiały archiwalne do historii badań obrządku pogrzebowego w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza na Półwyspie Sambijskim

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1-4, 25-27

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Miroslaw Hoffmann

**Zapomniane materiały archiwalne
do historii badań obrządku pogrzebowego
w epoce brązu i wczesnej epoce żelaza
na Półwyspie Sambijskim**

W rekonstruowanym w latach powojennych i wzbogacanym sukcesywnie o nowe materiały Archiwum Działu Archeologii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie większość źródeł do przedwojennych badań archeologicznych stanowią wypisy z literatury. Jedyne znikomy procent materiałów archiwalnych pochodzi sprzed drugiej wojny światowej.

Do uratowania resztek ocalałych z pożogi wojennej zbiorów archeologicznych w największym stopniu przyczynił się J. Antoniewicz, pełniący w pierwszych latach po wojnie funkcję delegata Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie do spraw ochrony zabytków przedhistorycznych na województwo olsztyńskie. Intensywna już od 1945 r. działalność tego badacza pozwoliła zgromadzić w olsztyńskim muzeum resztki zbiorów archeologicznych z niektórych regionalnych muzeów Warmii i Mazur¹. Pozyskano wówczas również część zbiorów Prussia Muzeum w Królewcu, które — niewyjaśnionym do dzisiaj sposobem — znalazły się pod koniec wojny w kościele na terenie zakładu dla Obłąkanych w Karolewie (gm. Kętrzyn)².

Trudności lat powojennych i intensywność akcji ratowania zachowanych jeszcze zabytków i archiwaliów archeologicznych spowodowały, że ograniczono się wówczas do zgromadzenia oraz prowizorycznego jedynie zabezpieczenia ich i posegregowania³. Te uwarunkowania i ograniczenia działalności J. Antoniewicza jakkolwiek nie zahamowały akcji ratowania zbiorów, utrudniły jednak pełne i właściwe jej udokumentowanie. W konsekwencji, nie można już niestety stwierdzić, w jaki sposób znalazły się w Olsztynie niektóre spośród zabytków, a szczególnie materiałów archiwalnych.

Wśród tych ostatnich szczególną wartość ma zbiór odręcznie sporządzonych, najczęściej lakonicznych, wypisów dotyczących stanowisk archeologicznych z Sambii, rejonu Kłajpedy, Pomorza, Ziemi Chełmińskiej oraz Warmii i Mazur. Trudno o bliższe ustalenia dotyczące tego zbioru, wydaje się jednak, że składa się on z fragmentów kartotek kilku archeologów z Muzeum Prowincjonalnego w Królewcu. Dane zawarte w tych materiałach (np. cytowana literatura) pozwalają sądzić, że pochodzą one najprawdopodobniej ze schyłku ubiegłego wieku.

Niłą część zbioru tych archiwaliów stanowią wypisy dotyczące cmentarzysk kurhanowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Wśród nich większość odnosi się do stanowisk archeologicznych z Sambii. Znaczna część informacji o stanowiskach udoku-

1 J. Antoniewicz, *Działalność Działu Archeologii Muzeum Mazurskiego w Olsztynie w 1954 roku*, *Wiadomości Archeologiczne*, 1955, t. 22, s. 390.

2 J. Antoniewicz, *Stan zachowania zbiorów prehistorycznych na Warmii, północnym Mazowszu i dolnym Powiślu*, *Z Otchłani Wieków*, 1946, t. 15, s. 94.

3 Ibidem, s. 94.

mentowanych w tym zbiorze była już niegdyś publikowana⁴. Są tam jednak również materiały dotyczące cmentarzysk nie odnotowanych w literaturze, których, w swoim katalogu inwentaryzacyjnym stanowisk archeologicznych, nie uwzględnił nawet tak skrupulatny badacz, jak E. Hollack⁵. Również dane do niektórych cmentarzysk znanych z literatury⁶ zawierają szereg, odnoszących się głównie do historii badań, informacji źródłowych, które nie były dotychczas publikowane. Wartość omawianych materiałów archiwalnych podnosi to, że niektóre dane w nich zawarte są najprawdopodobniej jedynymi, które zachowały się do naszych czasów. Z uwagi na bardzo zły stan zachowania tych materiałów, jak również ich wartość źródłową, nie cierpiącą zwłoki koniecznością winno być pełne opublikowanie zawartych w nich danych.

Niżej przedstawione zostaną pełne⁷ informacje do cmentarzysk z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Półwyspu Sambijskiego, które zawarte są w omawianych materiałach. Dane określające chronologię nie stosowaną od dawna terminologią opatrzone, z uwagi na trudności z dotarciem do niektórych XIX-wiecznych systemów periodyzacyjnych, datami bezwzględny. Wymienioną przy konkretnych stanowiskach literaturę podano, tak jak w materiałach archiwalnych, a więc najczęściej w skróconej formie⁸. W przypadku miejscowości, których znane są obecnie obowiązujące nazwy podano również ich współczesne brzmienie.

Alknicken, rej. Primorsk — Kurhan zawierający popielnicę, w której znajdowały się 2 nagolenniki z końcami wchodzącymi na czop. — Lit.: *Prussia*, t. 3, 1878, s. 11. Kurhan z okresu Peccatel (ok. 1500 — ok. 1000 lat p.n.e.) odkryty przez C. Kretschmanna w 1889 r.

Alleinen, rej. Primorsk — 4 kurhany spenetrowane w 1890 r. przez C. Kretschmanna. Zabytki z nich w 1890 r. zakupił C. Kretschmann.

Alt-Katzkeim, rej. Primorsk — Brązowa siekierka z tulejką (nr inw. 3933) oraz niewielki brązowy naszyjnik kabłąkowy odmiany wschodniej (nr inw. 3934) odkryte najprawdopodobniej w kurhanie zwanym „Kapurne”. Zabytki te Muzeum Prowincjonalne w Królewcu zakupiło w 1888 r. od Kluwego.

Dubrowka (Regehnen), rej. Primorsk — 12 kurhanów. — Lit.: *Prussia*, t. 11, 1886, ss. 90—101.

Engelshöhe, rej. Primorsk — Kurhany zgłoszone przez Kowalewskiego.

Finken, rej. Primorsk — Kurhan zgłoszony w 1887 r. przez Heilmanna zawierał pokrywę popielnicy i zabytki z brązu.

Gross Kuhren, rej. Primorsk — Kurhan zawierający popielnicę i brązową sprzączkę do pasa. Zabytki te przekazał w 1881 r. inspektor Hassenstein z Finken za pośrednictwem mieszkającego wówczas w Fischhausen Kowalewskiego.

Ihlnicken, rej. Primorsk — Odkryte w kurhanach 2 bransolety spiralne i 2 szpile zakupione zostały 24 grudnia 1883 r. od Kluwego przez Kowalewskiego. Kurhan zbadany w 1884 r. przez O. Tischlera zawierał popielnicę, zdobioną brązową siekierkę oraz brązową szpilę.

Jarosławskoje (Schlakalken), rej. Primorsk — Zbadany przez C. Kretschmanna w 1890 r. kurhan I posiadał skrzynię kamienną zawierającą 2 popielnice. W kurhanie tym odkryto ponadto brązową szpilę oraz skarb ozdób brązowych zawierający 24 naszyjniki,

4 Najczęściej w *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia* oraz w *Altpreussische Monatsschrift*.

5 Por. E. Hollack, *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreussen*, Berlin 1908, s. 126 z omówionym niżej stanowiskiem w Radlaucken.

6 Por. np. zamieszczone dalej dane dotyczące kurhanu z Putiłowa z cytowaną w poprzednim przypisie pracą Hollacka, s. 22.

7 Uwzględniono również informacje wzmiankowane w literaturze.

8 AM — *Altpreussische Monatsschrift*, der Neuen Provinzial-Blätter, vierte Folge, Królewiec; SPÖG — *Schriften der Physikalisch-Ökonomischen Gesellschaft zu Königsberg i. Pr.*, Królewiec; Prussia — *Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia*, Królewiec.

wąski naramiennik spiralny oraz 10 fragmentów taśmowatych bransolet spiralnych. Zabytki te włączone zostały do zbiorów Muzeum Prowincjonalnego w Królewcu (nr inw. 7446—7475). Jedną popielnicę z tego kurhanu przekazał w 1893 r. dr Hermenau z Królewca.

Jaugehnen, rej. Primorsk — Kurhan zbadany w 1892 r. przez C. Kretschmanna.

Krugłowo (Polennen), rej. Primorsk — Położone w pobliżu majątku 3 zniszczone kurhany spenetrowane zostały przez Boenigka, który określił je jako miejsca ciałopalenia. — Lit.: *Prussia*, t. 3, 1878, s. 59.

Lesnicken, rej. Primorsk — Kilka kurhanów z wyposażeniem, zbadane przez O. Tischlera w listopadzie 1882 r.

Linkau, rej. Primorsk — Położone w pobliżu miejscowości 3 zniszczone kurhany bez inwentarza. Boenigk określił je jako kurhany. — Lit.: *Prussia*, t. 3, 1878, s. 58.

Łogwino (Gross Medenau), rej. Primorsk — 2 naszyjniki spiralne.

Mojaiten, rej. Promorsk — Kurhan zbadany w 1892 r. przez C. Kretschmanna.

Mollehnen, rej. Primorsk — Uszkodzony kurhan zbadany w 1883 r. przez O. Tischlera.

Muromskoje (Laptau), rej. Primorsk — 2 kurhany położone w lesie w pobliżu młyna. Kurhan I badany był w dniach 13—28 września 1883 r. przez O. Tischlera. W badanym również przez Tischlera, 18 września 1883 r., kurhanie II odkryto tylko jedno naczynie.

Palmnicken, rej. Primorsk — W 1882 r. Kowalewski przekazał do Muzeum Prowincjonalnego w Królewcu znalezione w pobliżu miejscowości otwarty naszyjnik brązowy z ząbkowaną krawędzią (nr inw. 2044) oraz 7 brązowych kółek nałożonych na siebie łańcuchowato (nr inw. 2045). Zabytki z kurhanu datowanego na okres Peccatel (ok. 1500 — ok. 1000 lat p.n.e.) przekazał w 1889 r. C. Kretschmann.

Parusnoje (Gaffken), rej. Primorsk — Kurhany. — Lit.: *Prussia*, t. 9, 1884, ss. 48—50.

Plinken, rej. Primorsk — Zbadany przez prof. von Witticha kurhan, z którego zabytki włączone zostały do zbiorów Muzeum Prowincjonalnego w Królewcu (nr inw. 411—415).

Putiłowo (Corjeiten), rej. Primorsk — Zbadany w 1882 r. przez O. Tischlera kurhan ze skrzynią kamienną zawierającą popielnicę.

Radlaucken, rej. Primorsk — 3 najprawdopodobniej wyrabowane już kurhany. Notatkę tę sporządzono na podstawie informacji Blumego.

Radnicken, rej. Primorsk — Kurhan zbadany w 1891 r. przez C. Kretschmanna. 3 kurhany zbadane przez prof. dr Lindemanna i C. Kretschmanna w 1892 r.

Sankt Lorenz, rej. Primorsk — Kurhany. — Lit.: AM, t. 11, 1874, s. 83. Paciorki z 2 popielnic przekazane zostały w 1872 r. przez właściciela majątku Fröhlicha.

Swietłogorsk (Rauschen), rej. Primorsk — Brązowy diadem odkryty w kurhanie. — Lit.: *Prussia*, t. 3, 1878, ryc. 24.

Tykrehnen, rej. Primorsk — Kurhany. W jednym z nich odkryto fragment naczynia z przedstawieniem postaci ludzkiej. — Lit.: AM, t. 11, 1874, ss. 84—85.

Wargen, rej. Primorsk — 2 zniszczone kurhany ze skrzyniami kamiennymi zawierającymi fragmenty popielnic. — Lit.: F.S. Bock, *Versuch einer wirthschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, Dessau 1782—1785, cz. II, s. 558.

Warnicker Forst, rej. Primorsk — Kurhany zbadane w 1876 r. przez Selkego i Krosta. — Lit.: SPÖG, t. 18, 1878, s. 268.

Wiekau, rej. Primorsk — Kurhany. — Lit.: *Prussia*, t. 11, 1886, s. 99.

Zareczje (Rantau), rej. Primorsk — 5 kurhanów, z których 2 przebadane zostały w 1890 r. przez C. Kretschmanna. Zabytki z 2 kurhanów zakupiono w 1890 r.